

ANA-BABA TUTUMLARI İLE ÖĞRETMEN DAVRANIŞLARININ ÇOCUKLARDA ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK DÜZEYİ İLE İLİŞKİLERİ

M. Yüksel ERDOĞDU *

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı; ana-baba tutumları, öğretmen davranışları ve öğrencilerin öğrenilmiş çaresizlik düzeyi ile ilişkilerini tespit etmektir. Bu bağlamda ana-baba tutumları ile öğretmen davranışlarının öğrencilerdeki öğrenilmiş çaresizlikle ilişkilerinin regresyon analizi ile önem sıralamasının ortaya konulması amaçlanmıştır. **Yöntem:** Araştırmanın evreni Diyarbakır ilinde ilköğretim okulu 1. kademe okuyan 5. sınıf öğrencileridir. Alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının devam ettiği üç okuldan seçkisiz olarak seçilen 191 öğrenci bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği, Ana-Baba Tutumları Ölçeği ve Algılanan Öğretmen Davranışları Ölçeği kullanılmıştır. **Sonuçlar:** Çocukta öğrenilmiş çaresizliğin oluşumunda annenin çocuklarına yönelik otoriter davranışları, babanın ve öğretmenin otoriter davranışlarına göre daha etkili bir faktör olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konmuştur. Erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre daha yoğun öğrenilmiş çaresizlik yaşamaktadırlar. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyleri ile öğrenilmiş çaresizlik arasında ilişkiler bulunmaktadır. Öğrenilmiş çaresizliğin oluşumunda öğrencilerin yüklenme biçimleri önemlidir. Öğrencilerin başarısızlığa karşı içsel yüklenme yapmaları öğrenilmiş çaresizliğe neden olmakla birlikte, dışsal yüklenme yapmaları öğrenilmiş çaresizliğe sebebiyet vermemektedir. **Tartışma:** Sağlıklı bir kişilik gelişimi açısından çocukların sorunları ile baş edebilmesi açısından desteklenmesi gerekmektedir. Sorunlarıyla başa çıkmada başarılı olan bireyler kendilerine yönelik olumlu bir benlik geliştirecekler, buna karşılık sorunlarıyla başa çıkmada başarısız olan çocukların ise kendilerine yönelik olumsuz benlik geliştirmeleri kaçınılmaz olacaktır. Özellikle anne-baba ve öğretmenlerin çocuklara yönelik yaklaşımları onların kendilerine yönelik olumlu benlik geliştirmelerinde etkilidir.

Anahtar sözcükler: Ana-baba tutumları, öğretmen davranışları, öğrenilmiş çaresizlik

SUMMARY: THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS' AND TEACHERS' ATTITUDES AND LEARNED HELPLESSNESS LEVELS OF CHILDREN

Objective: The aim of this research was to investigate the relationship between parents' attitudes and teachers' behaviours and learned helplessness levels of children. Regression analysis was performed in the current study to find out the impact of parents' and teachers' attitudes to learned helplessness levels of students. **Method:** The subjects of the study was 191 fifth grade primary school students in Diyarbakır who had been selected randomly from three primary schools of lower, medium and higher socio-economical levels. Learned Helplessness Scale, Parents' Attitudes Scale and Perceived Teachers' Behaviours Scale was three scales used in the research. **Results:** Mothers' authoritarian attitudes towards their children were found to be a more effective factor than fathers' and teachers' attitudes in terms of consisting learned helplessness in children. Male students were observed to experience more intense learned helplessness than female students. A relation was been found between the socio-economical level of the family and the learned helplessness of the child. Students' styles of charging were also found to be important in consisting learned helplessness. Although students' internal charging against failure caused learned helplessness, their external charging against failure did not result in learned helplessness.

Discussion: In order to achieve healthy personalities, children should be supported to develop coping strategies to overcome their problems. Individuals who are succesful in overcoming their problems will develop a positive self-sense and positive personalities. On the other hand, it is inevitable that children who are not able to handle their own problems will have negative personalities. Especially parents' and teachers' attitudes towards children are especially effective for developing positive personalities of children.

Key words: Parents' attitudes, teachers' behaviours, learned helplessness

GİRİŞ

Aile ve okul, çocuğun kendini gerçekleştirmesinde, sosyal ilişkilerinin düzenlenmesinde, sağlıklı kişilik ve duygusal gelişimde en önemli kurumlardan birileridir. Her çocuğun, karşılaştığı sorunlarla başa çıkabilme düzeyleri birbirlerinden farklıdır. Çocuğun sorunları çözmede başarılı ya da başarısız olması onun

yaşadığı dünyaya ve kendisine bakış açısını etkiler. Sorunları ile başa çıkabilen çocuklar, küçük yaşlardan itibaren kendilerine dönük olumlu bir algıya sahip olurlar.

Çocukta özgüven gelişimini etkileyen faktörleri saptamak amacıyla yapılan çalışmalar, geniş çevre özellikleri ve ana-baba tutumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Aile atmosferi ve ana-baba tutumları, özgüven oluşumunda en önemli rolleri

*Uzm.Psk.Dr., Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Diyarbakır.

oluşturmaktadır (Onur 1984). Eğer anne-baba çocuğun ürettiği fikirleri desteklemez, başarılı olduğu konuları görmezden gelir ve sürekli çocuğunu eleştirir ise bu çocuklar kendi gücünün sınırları konusunda sıkıntı duyacaklar, karşılaş-tıkları problemlerin çözümüne yönelik çaba harca-mak yerine, öğrenilmiş çaresizlik yaşayacaklardır (Welles 1990).

Öğrenilmiş çaresizlik, çeşitli olaylara yönelik olarak, farklı durumlar ve zamanlarda belli nedensel açıklamalar yapma eğilimi olarak ifade edilmektedir (Seligman ve ark. 1984). Yapılan araştırmalar göstermektedir ki üç önemli kavram, öğrenilmiş çaresizliğe sebebiyet vermektedir; bunlar, kontrol edilemezlik, yüklenme biçimi ve beklentilerdir (Jones ve Davis 1965, Kelley 1967). Yüklenme kuramı ilk olarak Heider tarafından ortaya atılmıştır. Yüklenme kuramına göre insanlar çevrelerini kontrol etmek için güdülenmişlerdir. Bunun için davranışlarının sonuçlarını, neden sonuç ilişkisi kurarak açıklamaya çalışırlar. Ancak bu neden-sonuç ilişkisi gelişigüzel değil, belirli kurallar çerçevesinde belirlenir. Bu yüklenme içsel olabileceği gibi dışsal olarak da gerçekleşebilmektedir. Birey, davranışlarının sonuçlarını kendi kişilik özellikleri ile ilişkilendirirse içsel yüklenme, çevresel ortamın özellikleri ile ilişkilendirirse dışsal yüklenme yapmış olur (Heider 1958, Weiner ve ark. 1971).

Rotter'a göre de olayların içsel ya da dışsal kontrolüne dair genellenen bir beklenti vardır. İçsel kontrol, sonuçların kişinin kendi çaba ya da kendi yeteneği gibi özelliklerle, dışsal kontrol ise, kişinin kontrolü altında olmayan nedenlere bağlı olarak oluşan kişisel inanç olarak tanımlanmaktadır (akt. Marsh ve ark. 1984). Örnek olarak, çocuk başarı ya da başarısızlığın nedenlerini açıklamaya çalışırken, öncelikle gerçekleştirdiği başarı ya da başarısızlığın nedeninin kaynağının içsel mi, yoksa dışsal mı olduğuna karar verir. Daha sonra söz konusu başarı ya da başarısızlığın nedenlerinin değişebilir-değişemez olup olmadığına karar verir. Bunun sonucu olarak, bazı çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik gözlemlenirken, bazılarında gözlemlenmeyebilir (Whitley ve Frieze 1985). Çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik yaşanmasının yüklenme kuramına göre 3 temel koşulu vardır. Bunlardan birinci koşul, bireysel çaresizliktir. İkinci koşul, bireyin yeteneksiz olduğuna karar vermesidir. Üçüncü ve son koşul ise bireyin yeteneksiz olduğuna ilişkin inancın yalnız o durum için değil benzer tüm durumlar için geçerli olduğuna karar vermesidir (Abromson ve Seligman 1980, Hovardaoğlu 1986).

Dwech ve Licht'e (1980) göre öğrenilmiş çaresizlik davranışları erken yaşlarda kazanılmaktadır. Çocukların davranışlarının sonuçlarına ilişkin nedensel yüklemeler, ilkokul çağında gelişmekte ve çocuğun akademik başarısını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bireylerin yaşadıkları olumsuz olayları içsel, sabit ve genel nedenlerle açıklama girişimleri ve yüklenme biçimleri depresif semptomlara sebebiyet vermektedir. Bunun en temel nedeni ise, bireylerin kendilerine yönelik benlik saygılarının ve geleceğe yönelik beklentilerinin olumsuz etkilenmesidir. (Brewin 1985, Asarnow ve Bates 1988, Stoltz ve Galassi 1989, Papatya 1987). Dolayısıyla öğrenilmiş çaresizlik yaşayan çocuklarda bunun en tipik sonucu olarak depresif duygular gözlenmektedir.

Çocuğun benlik saygısını kazanmada en önemli çevresel faktörler, çocuğun anne-babası ve öğretmenleridir. Aile, çocuğun sağlıklı bir kişilik gelişimine katkı sağlayan en önemli toplumsal kurumdur. Özellikle aile ortamı ve anne-babanın çocuğa yönelik yaklaşımının çocuk tarafından nasıl algılandığı, çocuğun nasıl bir kişilik geliştireceğinin en önemli göstergeleridir. Aileden sonra çocuğun eğitiminde en önemli çevresel faktörlerden biri de okuludur; bu bağlamda çocuğun eğitimiyle bizzat ilgilenen öğretmendir.

Öğrencilerin gerek kişilik özellikleri ve olumlu davranışlar kazanması, gerekse akademik başarıları açısından, okul ortamında öğretmen davranışlarının önemli etkileri bulunmaktadır. İyi bir öğretmen, yeri geldiğinde, öğrencinin gözünde ana-babadan ve tüm başka kişilerden üstün tutulabilmektedir. Bu sebeple, öğretmenin, öğrenci üzerinde davranışsal ve eğitsel etkileri önemli bir yer tutar. Öğretmenin cana yakın, sempatik, hoşgörülü tavır ve davranışları öğrencilerin istenilen davranışları kazanması açısından önemlidir, bu nedenle öğretmen-öğrenci ilişkisi birincil (yakın) bir ilişki türüdür (Celep 1997, Demirtaş 1999, Sadık 2002). Bu araştırmada da çocuğun gelişiminde ve eğitiminde en önemli faktörlerden olan ana-baba ve öğretmenlerin, çocuklara yönelik tutumlarının onların gelişimi ile ilişkileri sorgulanmaktadır. Bu bağlamda çocukların ana-baba tutumları, öğretmen davranışları ve sosyo-demografik özellikleri ile öğrenilmiş çaresizlik arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu nedenle bu araştırma betimsel bir araştırma türüdür.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın evreni Diyarbakır ilinde ilköğretim 1. kademede okuyan 5. sınıf öğrencileridir. Alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının devam ettiği üç okuldan seçkisiz olarak belirlenen 191 öğrenci, bu araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır. Örneklem grubundaki çocukların 73'ü (%38) alt, 73'ü orta (%38), 45'i (%24) üst sosyo ekonomik düzeydeki ailelerden gelmektedirler. Kız çocuklarının sayısı 94 (%49), erkek çocukların sayısı ise 97 (%51) dir.

Veri Toplama Araçları

Ana-Baba Tutum Ölçeği, ana-baba davranışlarının çocuklar tarafından demokratik ya da otoriter mi algılandıklarını ölçmek üzere Polat tarafından (1986) geliştirilmiştir. Ölçek 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracına, çocuklar hem anneleri hem de babaları için ayrı ayrı cevap vermektedirler. Ölçekten alınan puanların yüksek olması ana-babanın çocuk tarafından otoriter algılandığını göstermektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliği anneler için .75, babalar için .76 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerliliği için uzman görüşlerine başvurulmuş ve ölçek maddelerinin kapsam geçerliliğine sahip olduğu belirlenmiştir (Öner 1993).

Algılanan Öğretmen Davranışları Ölçeği ilköğretim okulu birinci kademede okuyan öğrencilerin, öğretmenlerinin sınıf içi ya da dışında gösterdikleri davranışları nasıl algıladıklarını (demokratik-otoriter) ortaya koymak amacıyla Erdoğan tarafından 2005 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için test-tekrar test (.70), testi yarılama (.79) ve Cronbach Alpha katsayıları (.75) hesaplanmış, elde edilen güvenilirlik katsayıları yüksek bulunmuştur. Ölçeğin madde analizi ile belirlenen ortalama ayırt edicilik değeri de $r_{jx} = .38$ olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlilik çalışması için yapılan faktör analizi sonucunda, ölçeğin iki faktörden oluştuğu gözlenmiştir (Erdoğan 2005).

Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği, Seligman tarafından 1972 yılında geliştirilmiş, Aydın tarafından 1985 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek ilköğretim okulu öğrencilerine uygulanabilmektedir. 48 madde ve 3 alt testten oluşmaktadır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği .83 olarak hesaplanmıştır.

Geçerlilik çalışması için yapılan faktör analizi sonucuna göre de, ölçeğin 3 önemli faktörden oluştuğu ortaya konmuştur (Öner 1993).

İstatistiksel Analiz

Çalışmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 10.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde, bağımlı değişkenle ilişkili iki ya da daha çok bağımsız değişkene dayalı olarak bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik çoklu regresyon analizi ve ki kare testi; ikiden fazla bağımsız değişkenle, öğrenilmiş çaresizlik ölçeği puanları arasındaki farkın anlamlılığı için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmış, elde edilen veriler Scheffe testi ile test edilmiştir. Ayrıca iki sürekli değişken arasındaki ilişki için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ve iki süreksiz değişken ile öğrenilmiş çaresizlik ölçeğinden elde edilen puanlar arasındaki farkın anlamlılığı içinde Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Örneklem, ilköğretim 1.kademede okuyan 5. sınıf öğrencilerinden toplam 191 öğrenci alınmıştır. Bu öğrencilerin sosyo-demografik dağılımlarına Tablo-1'de yer verilmiştir.

Tablo-1: Örneklem Alınan Öğrencilerin Sosyo- Demografik Özellikleri.

Ozellik	n	%	X ²
Cinsiyet			
Kız	94	49.5	.047
Erkek	97	50.5	
Sosyo-Ekonomik D.			
Alt	73	38.0	315.89*
Orta	73	38.6	
Üst	45	23.4	
Kardeş sayısı			
0-2	81	42.2	61.11*
3-5	63	32.8	
6-7	30	15.6	
8 ve üstü	17	9.4	
Ailede kaçınıcı çocuk			
1-2	100	52.1	98.43*
3-4	53	27.6	
5-6	22	11.5	
7 ve üstü	16	7.9	
Annisi sağ mı?			
Evet	180	94.2	179.19*
Hayır	11	5.8	
Babası sağ mı?			
Evet	182	94.8	156.70*
Hayır	9	5.2	

* p<.01

Ana-Baba Tutum Ölçeği ve Algılanan Öğretmen Davranışları Ölçeğinden alınan puanların, öğrencilerin öğrenilmiş çaresizliğinin yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizine Tablo-2' de yer verilmiştir.

görülmektedir. Diğer değişkenler anlamlı bir etkiye sahip değildirler.

Örnekleme alınan öğrencilerin cinsiyet değişkenine bağlı olarak öğrenilmiş çaresizliklerini

Tablo-2: Örnekleme Alınan Öğrencilerin Öğrenilmiş Çaresizliklerinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi.

Değişken	Standart		β	T	p	İkili r	Kısmi r
	B	Hata					
Sabit	66.918	.785	-	85.228	.000	-	-
Anne Tutum Ölçeği	.138	.089	.149	1.428	.021	.450	.288
Baba Tutum Ölçeği	.126	.086	.137	1.404	.162	.262	.106
Öğretmen Davranışları	.101	.064	.120	1.583	.115	.194	.120
R=0.642 R=0.412 F(3,172)=6.035 p=.001							

Yordayıcı değişkenlerle bağımlı (yordanan ölçüt) değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, "Anne Tutum Ölçeği"nden alınan puanlar ile "Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği"nden alınan puanlar arasında pozitif ancak düşük düzeyde bir ilişkinin ($r=0.45$) olduğu, diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun $r=0.29$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Diğer değişkenlerden elde edilen puanlar ile Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeğinden alınan puanlar arasındaki ilişkiler oldukça düşüktür.

"Anne Tutum Ölçeği", "Baba Tutum Ölçeği" ve "Algılanan Öğretmen Davranışları Ölçeği"nden elde edilen puanlar birlikte örnekleme alınan öğrencilerin Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği puanları ile anlamlı bir ilişki vermektedir ($R=0.642$, $R=0.412$). Adı geçen üç değişken birlikte öğrenilmiş çaresizlikteki toplam varyansın yaklaşık %41'ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin öğrenilmiş çaresizlik üzerindeki görece önem sırası anne tutumları, baba tutumları ve öğretmen davranışlarıdır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, sadece Anne tutumları değişkeninin öğrenilmiş çaresizlik üzerinde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu

karşılaştırmak amacıyla yapılan ilişkisiz t testi sonuçlarına göre anlamlı farklılıklar vardır [$t(189)=1.04$, $p<.05$]. Erkek öğrenciler ($x=71.93$), kız öğrencilere göre ($x=68.31$) daha yoğun öğrenilmiş çaresizlik yaşamaktadırlar. Bu bulgu, öğrenilmiş çaresizlik ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Ailede bulunan birey sayısı ile çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği puanları arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile ortaya konulmuştur. Ailede bulunan birey sayısı ile öğrenilmiş çaresizlik puanları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r=0.51$, $p<.01$). Buna göre ailede bulunan birey sayısı arttıkça çocuklarda öğrenilmiş çaresizlikte artmaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile öğrenilmiş çaresizlik arasındaki ilişkilere de Tablo-3'te yer verilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi Ailenin ekonomik düzeyi ile çocuklarda gözlemlenen öğrenilmiş çaresizlik ölçeğinden alınan puanlar arasında, gruplara göre anlamlı farklılıklar vardır. Başka bir deyişle, çocukların öğrenilmiş çaresizlik puanları sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyler arasındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre alt, orta ve üst

Tablo-3: Ailenin Sosyo-Ekonomik Düzeyi ile Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeğinden Alınan Puanlar Arasındaki İlişkiler.

Demografik Özellikler	Öğrenilmiş Çaresizlik Öl. Puanları (SD=3-181)	
	\bar{x}	F
Ailenin Sosyo-Ekonomik Düzeyi		
Alt	70.47	
Orta	70.14	9.33**
Üst	67.42	

**p<.01

sosyo-ekonomik düzey şeklinde sıralanmaktadır. Alt ve orta sosyo-ekonomik düzey arasında gözlemlenen fark anlamlı olmamakla birlikte yüksek sosyo-ekonomik düzey ile diğer iki düzey arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Bir başka deyişle yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik görülme olasılığı azalmaktadır.

“Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği”nden alınan puanların ortancası temel alınarak(ortanca=69), ortanca değeri ve üstünde puan alanların, öğrenilmiş çaresizlik yaşadıkları, ortancanın altında puan alanların öğrenilmiş çaresizlik yaşamadıkları kabul edilerek öğrencilerin matematik dersine yönelik başarısızlık nedenlerine yönelik görüşleri alınmış ve elde edilen bulgular Tablo-4 te verilmiştir.

Tablo-4: Başarısızlığa İlişkin Görüşlerin karşılaştırılmaları.

Başarısızlığa yönelik görüşler	Öğrenilmiş Çaresizlik Yaşayan Çocuklar		Öğrenilmiş çaresizlik Yaşamayan Çocuklar	
	N	%	N	%
Ne kadar çalışırsam çalışayım bu dersten başarılı olamam (Öğrenilmiş çaresizlik)	50	59.5	10	9.0
Öğretmen düşük not vermiştir (Yansıtma)	2	2.4	2	6.4
Herkes okulda bu dersten başarısız olabilir (Mantığa Bürüme)	26	31.0	80	74.0
Matematikte başarısız olabilirim ama diğer derslerde başarılıyım (Telafi)	6	7.1	15	10.6
Toplam	84	100	107	100

Tabloda görüldüğü gibi matematik dersine yönelik başarısızlık nedenlerine ilişkin görüşlere bakıldığında öğrenilmiş çaresizlik yaşayan öğrencilerin %59'u, öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan öğrencilerden ise sadece %9'u bunun

nedeninin kendilerinden kaynaklandıklarını düşünmektedirler (İçsel yükleme). Öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan öğrencilerin %74'ü, “bu dersten herkes başarısız olabilir” diyerek savunma mekanizmaları (mantığa büründürme) geliştirmektedirler (Dışsal yükleme).

Ailenin özellikleri ile öğrenilmiş çaresizlik ölçeğinden elde edilen puanlar arasındaki ilişkiler Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo-5: Ailenin Özellikleri ile Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeğinden Elde Edilen Puanlar ile İlgili Mann Whitney U Testi Sonuçları.

Özellikler	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U
Annesi ölü	149	96.47	18136.00	194.00*
Anne sağ	42	66.67	200.00	
Otoriter Anne	78	100.17	1691.00	4320*
Demokratik Anne	113	81.25	36.00	
Otoriter Baba	60	101.26	12120.00	121.00**
Demokratik Baba	131	76.10	86.00	

* p<.05 **p<.01

Öğrenilmiş çaresizlik yaşayan çocuklarla, öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan çocukların annelerinin sağ olup olması arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiş ve her iki grup arasında anlamlı bir fark

Çaresizlik Ölçeği puanları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır.

Öğrenilmiş çaresizlik yaşayan çocuklarla, öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan çocukların annelerinin tutumları (demokratik-otoriter) arasında, anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiş ve her iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Sıra ortalamaları dikkate alındığında annesini otoriter algılayan çocuklar ($x=100.17$), annesi demokratik algılayan çocuklara göre ($x=81.25$) daha çok öğrenilmiş çaresizlik yaşamaktadırlar.

Öğrenilmiş çaresizlik yaşayan çocuklarla öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan çocukların babalarının tutumları (demokratik-otoriter) arasında, anlamlı bir fark olup olmadığı Mann Whitney U testi ile test edilmiş ve her iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Sıra ortalamaları dikkate alındığında babasını otoriter algılayan çocuklar ($x=101.26$), babasını demokratik algılayan çocuklara göre ($x=76.10$) daha çok öğrenilmiş çaresizlik yaşamaktadırlar. Öğretmenin otoriter ya da demokratik algılanması ile Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Ayrıca araştırma da öğrencilerin öğrenilmiş çaresizlik ölçeğinden aldıkları puanlar ile akademik başarıları arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

TARTIŞMA

Birey, doğduğu andan itibaren dış dünya ile etkileşime girmektedir. Bu bağlamda çocuğun ilk sosyal çevresini anne-babaları oluşturmaktadır. Çocuğun, ilköğretime başlamasıyla birlikte sosyal çevresi, toplumun daha geniş bir kesimine doğru genişler. Fakat ailenin bütünüyle etkisi ortadan kalkmaz. Her ne kadar çocuk okula gidiyor da olsa gününün büyük bir kesimini aile ortamında geçirir. Bu sosyal etkileşim içinde, bireyin çeşitli sorunlarla baş başa kalması kaçınılmazdır. Sağlıklı bir kişilik gelişimi açısından çocukların sorunları ile baş edebilmesi açısından desteklenmesi gerekmektedir. Sorunlarıyla başa çıkmada başarılı olan bireyler, kendilerine yönelik olumlu bir benlik geliştirecekler, buna karşılık sorunlarıyla başa çıkmada başarısız olan çocukların ise, kendilerine yönelik olumsuz benlik geliştirmeleri kaçınılmazdır. Özellikle anne-baba ve öğretmenlerin çocuklara yönelik yaklaşımları onların kendilerine

yönelik olumlu benlik geliştirmelerinde etkilidir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, çocukların öğrenilmiş çaresizlik yaşamada önem sırası, annenin çocuğa yönelik otoriter davranışları, babanın ve öğretmenin çocuğa yönelik otoriter davranışlarıdır. Benzeri bir araştırmada da ana-babalarını otoriter algılayan çocuklar, ana-babalarını demokratik olarak algılayan çocuklardan daha yoğun öğrenilmiş çaresizlik yaşadıkları gözlenmektedir (Polat 1986). Bu bağlamda ana-babanın çocuğa yönelik otoriter yaklaşımı çocuğun öğrenilmiş çaresizlik yaşamasına sebebiyet vermektedir. Aile içinde olumsuz anne tutumlarının, olumsuz baba tutumlarına göre çocukların öğrenilmiş çaresizlik yaşamada daha etkili olduğunu araştırma bulgularıyla belirtmek mümkündür. Bunun en temel nedeni, annenin çocuğun eğitimi ve öğrenmesiyle daha ilgili olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin öğrenilmiş çaresizlik üzerindeki görece önem sırası Anne Tutumları, Baba Tutumları ve öğretmen davranışlarıdır. Bu bulgu göstermektedir ki aile içinde çocuğa yönelik sergilenen tutum ve davranışlar, öğretmenin çocuklara yönelik tutum ve davranışlarından daha önemli ve daha etkilidir. Bu nedenle özellikle ailenin çocuğa kabul edici tutum ve davranışlar sergilemesi, çocuğun sağlıklı bir kişilik gelişiminde, ailenin en önemli temel çevresel değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Cinsiyetle, "Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği" puanları arasındaki ilişkilere bakıldığında, erkek öğrencilerde kız öğrencilere göre daha çok öğrenilmiş çaresizlik gözlenmiştir. Polat(1986) tarafından yapılan benzeri bir araştırmaya göre de, erkek çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik, kız çocuklara göre daha yoğun yaşanmaktadır. Erkek öğrencilerde öğrenilmiş çaresizliğin yoğun yaşanmasının temel gerekçesinin araştırmanın yapıldığı Diyarbakır ilindeki sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Diyarbakır ilinde erkek çocuklara aile içinde daha çok sorumluluk verilmekte, yaşından daha önce bir takım sorumlulukları kazanması beklenmektedir. Özellikle alt sosyo-ekonomik düzeydeki aileler, çocuklarını daha erken yaşlarda çalışmaya zorlamaktadırlar. Buna bağlı olarak ailenin bu çocuklara ilgisizliği, uygulanan şiddet, sokakta çalışmanın zorlukları ve karşılaşmaları engellemeler, bu çocukların öğrenilmiş çaresizlik yaşamalarının temel nedenleri olarak düşünülmektedir.

Çocukların ailelerinin demografik özellikleri incelendiğinde, ailede çocuk sayısının fazla olması ile daha yoğun öğrenilmiş çaresizliğin yaşanması arasında bir ilişki bulunmaktadır. Aile içinde çocuğun yaşaması gereken en temel duygu ebeveynlerin çocuklara verecekleri sevgi, ilgi ve destektir. Ancak kalabalık ailelerde ana-babanın tüm çocuklarına aynı düzeyde sevgi vermesi, ilgi göstermesi kuşkusuz güç olacaktır. Özellikle ilgi ve sevgiden yoksun yetişen çocukların, sağlıklı bir kişilik oluşturması, sağlıklı ve dengeli kararlar verebilmesi güç gözükmektedir. Bunun sonucu olarak çocuklar öğrenilmiş çaresizlik yaşayabilmektedirler.

İnsanlarla yapılan öğrenilmiş çaresizlik çalışmaları tutarlı sonuçlar vermemektedir. Bazı araştırma bulgularında, bireylerin olumsuz tutumlara maruz kaldıklarında, öğrenilmiş çaresizlik yaşadıkları gözlenmekle birlikte bazılarında gözlenmemektedir (Hiroto 1974, Cole ve Coyne 1977). Araştırma bulgularında da görüldüğü gibi öğrenilmiş çaresizlik yaşayan çocukların çoğunluğu başarısızlık nedenleri olarak kendilerini görmekle birlikte (%59.5), öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan çocukların sadece %9'u başarısızlık nedenleri olarak kendilerini görmektedirler. Bu bağlamda yukarıda da bahsedildiği gibi insanlarla yapılan öğrenilmiş çaresizlik çalışmalarının tutarsız sonuçlar vermesinin temel nedeninin, bireylerin yapmış oldukları yüklemeye biçimine göre oluştuğunu belirtmek mümkündür. Eğer birey başarısızlık nedenini kendine yükler yani içsel yüklemeye yaparsa öğrenilmiş çaresizlik yaşamakta, eğer başarısızlık nedenlerini kendi dışında arar yani dışsal yüklemeye yaparsa öğrenilmiş çaresizlik yaşamamaktadır. Araştırma bulguları göstermektedir ki, gerek öğrenilmiş çaresizlik yaşayan, gerekse öğrenilmiş çaresizlik yaşamayan öğrencilerin dış yüklemeye yaptıklarında, en sıklıkla kullandıkları savunma mekanizması mantığa bürüne olarak görülmektedir (tüm çocukların %55'i mantığa bürüne yapmaktadırlar). Dolayısıyla çocuklarda başarısızlığa karşı geliştirilen savunma mekanizmalarının, öğrenilmiş çaresizlik oluşumunu engellediği ya da nispeten bunu azalttığı araştırma bulguları ile belirtmek mümkündür.

Ebeveyn kaybı, çocukların gelişim dönemlerinde çocuklar üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre annesi vefat eden çocukların, annesi sağ olan çocuklara göre daha yoğun öğrenilmiş çaresizlik yaşadıkları gözlenmektedir. Babanın sağ olup olmaması ile öğrenilmiş çaresizlik arasında bir

ilişki bulunmamıştır. Bu bağlamda özellikle küçük çocuklarda annenin varlığı ve annenin çocuğa yönelik ilgi ve tutumları onların sağlıklı kişilik gelişimlerinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca araştırma bulgularında da görüldüğü gibi annenin çocuğa yönelik otoriter davranışları babanın ve öğretmenin otoriter davranışlarına göre çocuğu daha çok öğrenilmiş çaresizlik yaşamaya itmektedir. Bu nedenle annenin çocuğa yönelik ilgi ve tutumu, çocuğunu kabul edici bir yaklaşım sergilemesi oldukça önemli görülmektedir. Anne ve babanın otoriter davranışları ile çocukların öğrenilmiş çaresizlik yaşamaları arasında bir ilişki bulunmakla birlikte, öğretmenin otoriter/demokratik davranışları ile öğrencilerin öğrenilmiş çaresizlik göstermesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Sonuç olarak çocuğun sağlıklı gelişiminde, ailenin çocuklarına yönelik tutum ve davranışları, okulda öğretmenin çocuklara yönelik tutum ve davranışlarından çok daha önemli olduğunu belirtmek mümkündür.

Öğrenilmiş çaresizliğin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden en önemlisi, çocukların benlik saygılarının düşmesidir. Olumsuz olayları içsel yüklemeye yapmak benlik saygısını olumsuz etkilemektedir (Coyne ve Gotlib 1983). Ayrıca olumsuz yaşantılara, başarısızlık nedenlerine yönelik yüklemeye biçimleri çocuklarda olayların kontrol edilemez olduğu hissini uyandırmasına neden olmakta ve bunun sonucu olarak umutsuzluk ve depresyonun oluştuğu birçok araştırmacı tarafından belirtilmektedir (Peterson 1984, Cutrona ve ark. 1985, Sweneey 1986). Bu bağlamda çocuklarda öğrenilmiş çaresizliğe sebebiyet veren durumlar ya da nedenler onların sağlıklı gelişimlerini, kendine dönük değerlendirmelerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sağlıklı toplumların oluşumu, sağlıklı kişilik gelişime sahip çocukların yetiştirilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda özellikle ailelere, çocuk yetiştirme konusunda çok büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Yaşam sürecinde bireylerin başarısızlık ya da hedeflerine ulaşmama gibi olumsuz yaşantılarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Bu durumda bireylerin bunların kendi yetersizliklerinden kaynaklandığını düşünmesi bireyi öğrenilmiş çaresizlik yaşamaya itmektedir. Sonuç olarak; ana-baba ve öğretmenlerin çocukları yetiştirmede özgüvenini kazanmış, sorunlarıyla baş edebilen çocuklar yetiştirmesi açısından duyarlı davranmaları gerekmekte, çocuklarına otoriter değil, demokratik tutum ve davranışlar sergilemesi önemli görülmektedir. Çocuğun öğrenilmiş çaresizlik yaşaması ile ilgili olabilecek tüm değişkenlerin bu ve benzeri

araştırmalarla ortaya koymak, çocukların kendilerine güvenen, benlik saygıları yüksek, olayları ya da problemleri sağlıklı değerlendirebilen bireyler olarak yetiştirilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

Abromson LY, Seligman MP (1980) *Learned helplessness in human. an attribution analysis. Human helplessness: Theory and Application içinde*, MP Seligman (ed.) Academic Press, New York.

Asanow JR, Bates S (1988) *Depression in child psychiatric inpatients. Cognitive and attributional patterns. J Abnorm Child Psychol* 16: 601-615.

Brewin CR (1985) *Depression and causal attributions. What is their relation? Psychol Bull* 98: 297-309.

Celep C (1997) *Öğretmenlik yeterlilik duygusu. Yaşadıkça Eğitim Dergisi Ocak/Şubat: 18-26.*

Cole CS, Coyne JC (1977) *Situational specificity of laboratory induced learned helplessness. J Abnorm Child Psychol* 86: 615-624.

Coyne JC, Gotlib IH (1983) *The role of cognition in depression. A critical appraisal. Psychol Bull* 94: 472-505.

Cutrano CE, Russell D, Jones RD (1985) *Cross situational consistency in causal attributions. Does attributional style exist? J Pers Soc Psychol* 47: 1043-1058.

Demirtaş H (1999) *Orta öğretim kurumlarında sorumluluğa dayalı sınıf yönetimi. Öğretmen Dünyası* 238: 25-38.

Dweck CS, Licht BG (1980) *Learned helplessness and intellectual achievement. Human helplessness: Theory and Application içinde*, MP Seligman (ed.) Academic Press, New York.

Erdoğan MY (2005) *Williams yaratıcılık değerlendirme ölçeğinin uyarlanması ve yaratıcılık ile algılanan öğretmen davranışları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*

Heider F (1958) *The psychology of interpersonal relations. John Wiley and Sons Inc., New York.*

Hiroto DS (1974) *Locus of control and learning helplessness. J Exp Psychol* 102: 187-193.

Hovardaoğlu S (1986) *Bazı bilimsel değişkenlerin öğrenilmiş çaresizliğe etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.*

Jones E, Davis K (1965) *From acts to dispositions. The attribution process in person perception. Advances in Experimental Social Psychology içinde* L Berkowitz (Ed.), Vol. 2 Academic Press, New York.

Kelley H H (1967) *Attribution in social interaction. General Learning Press, Morristown.*

Marsh HW, Cairns L, Relich J ve ark. (1984) *The relationship between dimension of self attribution and dimension of self concept. J Educ Psychol* 76: 3-32.

Onur E (1984) *Çocuklarda özgüven ve ön koşulları. 3. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Sayı.13-15. Eylül. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.*

Papatya I (1987) *Depresif kişilerin kendilerine ve önem verdikleri bir kişiye ilişkin yüklemeleri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*

Peterson C, Seligman MEP (1984) *Causal explanations as a risk factor for depression. Theory and evidence. Psychol Rev* 91: 347-374.

Sadık F (2002) *Sınıf içindeki problem davranışların nedenleri. Eğitim Araştırmaları* 9: 16-28.

Sweeney PD, Calhoun KS, Bailey S (1986) *Attributional style in depression. A meta analytic review. J Pers Soc Psychol* 50: 974-991.

Polat S (1986) *Ana-Baba tutumlarının çocukların öğrenilmiş çaresizlik düzeyine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.*

Stoltz RF, Galassi JP (1989) *Internal attribution and types of depression in college students. The learned helplessness model revised. J Couns Psychol* 36: 316-321.

Weller BE, Weller A (1990) *Depresif disorders in children and adolescent. Psychiatric disorders in children and adolescent içinde* D Barru, MD Garfinkel (ed.), Blackwell, Toronto.

Weiner B, Frieze I, Kukla A, Reed L, Rest B, Rosenbaum R (1985) *Perceiving the causes of success and failure. General Learning Press, New Jersey, s: 92: 548-573.*

Whitley BE, Frieze IH (1985) *Children's causal attribution for success and failure in achievement setting: A meta analysis. J Educ Psychol* 77: 608-616.